

DIN MATERIALUL *ALR*. SĂRBĂTORI BĂBEȘTI

Într-o cunoscută lucrare destinată studierii datinilor și credințelor poporului român, I.-A. Candrea¹ prezintă o listă, pe care o socotește incompletă, a sărbătorilor românilor. El constată că „poporul ține 96 de sărbători cu date fixe și 34 de sărbători mobile, adică în total 130 de zile. Dacă adăugăm la acestea duminicile de peste an, care n-au fost socotite în lista de mai sus, marțile și joile după Paști, cele 12 vineri etc., se vede clar la ce număr imens de zile oprite – ținute mai toate cu sfințenie de multe femei bătrâne – se ajunge și ce puțin mai rămâne îngăduit pentru orice lucrare” (p. 130). Se observă cu ușurință că o bună parte dintre sărbătorile menționate nu sunt de factură religioasă. Numite în general *sărbători băbești*, *muierești* sau *femeiești*², acestea erau dezavuate de biserică și de oficialități atât din motive de ordin religios, cât și pragmatic, fiind zile în care anumite munci erau interzise.

O dată cu sporirea atenției acordate folclorului, în publicațiile vremii apar și relatări despre credințe și obiceiuri legate de asemenea „zile oprite”. A. Fochi³ înregistrează, numai pe perioada 1873 – 1891, 34 de titluri ale unor materiale cu acest subiect. În vreme, interesul sporește, determinat fiind nu numai de latura anecdotică, misterioasă, miraculoasă uneori, alteori terifiantă a poveștilor ce se vehiculau în legătură cu obiceiuri și întâmplări legate de asemenea zile, ci și de o înțelegere a valorii documentare a conținutului lor. Mircea Eliade⁴, vorbind despre importanța mitului Meșterului Manole și cerând ca în descifrarea lui să se caute mai ales „adevărata semnificație a tuturor acestor complexe culturale” (p. 198), sublinia că „Este mult mai important să înțelegi universul spiritual originar în care s-au construit asemenea concepții religioase primordiale care, în ciuda numeroaselor revalorificări religioase (dintre care ultima, creștinismul, a fost cea mai radicală), au supraviețuit totuși sub formă de «superstiții», de credințe populare încărcate de imagini și simboluri de o extremă vechime” (p. 200).

Chestionarul *Atlasului lingvistic român I* (= ALR I) și, mai ales, cel al *Atlasului lingvistic român II* (= ALR II) consacră acestor sărbători o serie de „întrebări” menite să urmărească în principal latura onomasiologică, dar care, în

¹ *Iarba fiarelor. Studii de folklor*, București, 1928, p. 124 și urm.

² Pentru denumirea lor vezi și ALR II/I, p. 112, MN [2831] *Sărbătoare băbească*.

³ *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc*, I, 1800 – 1891, București, 1968.

⁴ *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, București, 1995.

parte și datorită generozității cu care cei doi anchetatori, Sever Pop și Emil Petrovici, au înregistrat și date etnofolclorice, depășesc sfera interesului lingvistic⁵.

O raportare a acestor sărbători la cele cu conținut religios arată că ele nu se află toate în aceeași situație. Unele dintre ele, ca *Dragobetele*, *Armindenul*, nu au nimic comun cu sărbătorile religioase; altele, deși poartă numele unor sfinți de mai mică importanță, pot să nu aibă, în conținutul lor, nici o tangență cu viața sau cu fapte ale acestor sfinți, ca de exemplu *Dochia*. O altă categorie o constituie sărbătorile cu nume dublu sau chiar triplu, cum este *Sfântul Ioan de Vară*, sărbătoare cunoscută mai mult sub denumirile de *Sânziene* sau *Drăgaică*, și unde elementul religios și ritul arhaic își au fiecare locul și însemnătatea lor. Mai trebuie menționat și faptul, bine cunoscut, că multe sărbători religioase poartă și astăzi, mai ales în lumea satelor, și însemnul unor credințe și datini care vin de peste veacuri. Această împletire de credință creștină cu credințe și rituri ancestrale, mai mult sau mai puțin bine păstrate, se regăsește în întreaga lume și ea este, în secțiunea ei sincronică, ilustrarea unor procese dinamice, contradictorii și adesea dramatice care și-au pus pecetea pe viața și conștiința popoarelor în ceea ce au ele specific.

Faptul că numele unora dintre aceste sărbători este de dată relativ recentă nu trebuie să ne influențeze atunci când le studiem conținutul în care, după cum aprecia Mircea Eliade în amintita analiză a motivului Meșterului Manole, se pot găsi elemente culturale care să fie chiar „mai vechi decât moștenirea geto-tracă, prezentând o configurație preindoeuropeană” (p. 199). Această situație este remarcată și de Oct. Buhociu, care subliniază că „factorul lingvistic nu hotărăște mai mult decât ceilalți factori etnofolclorici; cuvinte cum sunt *colindă*, *ceată*, *vătaf* nu explică prin originea lor nici ritul și urarea, nici confreria sau șeful înăscut, care le sunt premergătoare și etnice”⁶.

În cele ce urmează vom încerca să ilustrăm prin câteva exemple importanța datelor oferite de ALR nu numai pentru lingvistică, ci și pentru domeniul înrudite.

Se știe că primele 9 sau 12 zile din martie se numesc *babele*, *zilele babelor* (sau *ale babei*), *zilele Dochiei* sau, uneori, ca și prima dintre aceste zile, *Dochia*. Legenda babei Dochia are numeroase variante și apare „literaturizată, la nivelul tuturor genurilor literare populare”, cum susține R. Vulcănescu⁷, exemplificând cu un colind vânătoresc, *Ana Dochiana*, în care ciuta cu acest nume este vânată de Traian Voinicul. Pornind de la acest fapt, spune autorul, s-a făcut presupunerea, mai întâi de către Gh. Asachi, cel care a și cules o variantă a acestui colind, că

⁵ Sever Pop se gândea chiar că „In un prossimo Atlante folcloristico della Romania bisognerà seguire l'espansione di queste feste e gli usi ad esse associati. Essendo legate strettamente alle tradizioni e ai vari usi, pare che la maggior parte di queste *sărbători băbești* «feste delle vecchie», come noi le chiamiamo, datano da un'epoca precristiana e abbiano rapporti con feste analoghe presso altri popoli” (*Le più importanti feste presso i romeni*, în S. Pop, *Recueil posthume de linguistique et dialectologie*, Roma, 1966, p. 119).

⁶ Octavian Buhociu, *Cuvânt înainte la Folclorul de iarnă, ziorile și poezia păstorească*, București, 1979, p. 10.

⁷ *Mitologie populară*, București, 1987, p. 332-335.

Dochia nu este altceva decât *Dachia* și că am avea păstrată aici o legendă ce conține o transfigurare a originii poporului nostru; deja Hasdeu neagă această interpretare, arătând că la 1 martie calendarul creștin o celebrează pe Sfânta Eudochia și că, deși aceasta nu are nimic comun cu baba (sau zâna rea) din legendă, numele lor nu pot fi despărțite. Și Ion Ghinoiu ține să precizeze că „*Dochia* carpatică nu este însă un personaj creștin, ci unul păgân, care a preluat de la Eudochia numai numele și data de sărbătoare, 1 martie. La noi nu i se spune sfântă sau muceniță, ci pur și simplu *Dochia*, o babă urâtă, rea”⁸.

Materialul înregistrat de ALR I ca răspuns la chestiunea [632] = *zilele babei*, coroborat cu cel notat pentru chestiunea [4497] din ALR II (= ALR SN V, h 1563 = 1) *Eudochia*, 2) Hipocristice de la *Eudochia*) susține corectitudinea etimologiei propuse de Hasdeu.

Sărbătoarea de la începutul lunii martie este cunoscută pe întreg teritoriul anchetat pentru ALR I sub diverse nume, cele mai frecvente fiind *babele*, *zilele babelor* sau *ale babei*, *zilele Dochiei*, *Dochia*. Pentru discuția de față interesează doar formele prenumelui *Dochia*. Literarizate, cele mai răspândite sunt: *Dóchia*, *Dóchea*, *Dochía*, *Odóchia*, *Odóchea*, *Odochia*, *Ijdóchia*, *Ijdóchea*, *Vâjdóchia*, *Evdóchia*, *Evdóchea*, *Eodóchia*, *Eudóchea*, *Udóchea*, *Iudóchia*, *Iodóchea*.

Lectura hărții 1563 relevă ca răspunsuri (literarizate) comune (sau foarte apropiate) cu cele de mai sus formele *Dóchia*, *Dóchea*, *Dochía*, *Odóchea*, *Odochia*, *Eodochía*, *Iodóchia*, *Iodochía*.

Urmărind ariile formelor comune ambelor materiale, constatăm că *Dóchia*, *Dóchea* și *Dochía*, care sunt cele mai numeroase, se găsesc în centrul, vestul și sud-vestul țării, *Odóchea* și *Odochia* în partea de nord, iar celelalte trei spre nord-est și est. Desigur, este vorba de o suprapunere areală aproximativă, justificată prin faptul că se compară material din două anchete diferite, cu informatori diferiți și cu rețele de puncte diferite numeric; aceasta poate explica și varietatea mai mare de forme notate ca răspunsuri la chestiunea [632], știut fiind faptul că numărul de localități anchetate pentru ALR I este considerabil mai mare.

Deoarece nu putem presupune că prenumele *Eudochia* a fost atribuit ca nume de botez altfel decât după numele sfintei celebrate de biserică la 1 martie, trebuie să acceptăm, ca o consecință a relativei coincidențe a ariei formelor comune înregistrate în răspunsurile din cele două anchete, că și numele legendarei babe are la origine tot prenumele *Eudochia*, așa cum a afirmat B. P. Hasdeu.

Cum și Hasdeu, cu al său *Chestionar*, a înregistrat date referitoare la numele sărbătorii în discuție, am încercat o comparare a datelor rezultate din această anchetă cu cele oferite de materialul ALR. Răspunsurile la *Chestionarul Hasdeu*, așa cum sunt publicate ele de I. Mușlea și Ov. Bîrlea⁹, sunt mai puține decât ne-am fi așteptat, doar din 16 localități din fostele județe Neamț, Dorohoi, Tutova, Tulcea,

⁸ Vezi Ion Ghinoiu, *Vârstele timpului*, București, 1988, p. 197.

⁹ Vezi *Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, București, 1970.

Gorj și Caraș-Severin; forma cea mai răspândită a antroponimului este *Dochia*, iar *Evdochia* și *Ivdochia* apar câte o singură dată în județul Ialomița, respectiv Tutova¹⁰.

Din răspunsurile înregistrate la chestiunea [632] noi am relevat aici doar pe acelea care dovedesc legătura dintre numele babei din legendă și antroponimul care este în același timp și apelativul pentru sfânta sărbătorită de biserică la 1 martie. Dar pe fișe apar și alte denumiri ale sărbătorii băbești, dintre care unele pot fi, de asemenea, supuse atenției cercetătorilor: *merșii babelor* (în punctul 268), *mersii odóchii* (punctul 360), *sfideliúțele* (punctul 59), *prîi preréști* (punctul 308). Este atestată, în punctul 700, și o formă *drókiĵa*, care trebuie literarizată *drópia*. Forma reprezintă un caz de etimologie populară, al cărei mecanism de producere este aici ușor sesizabil: localitatea anchetată se află într-o zonă în care palatalizarea $p + j > k$ este cunoscută (vezi, de ex., ALRM I/I h. 2 = *piele*), iar pasărea numită *dropie* era una dintre bogățiile cinegetice ale Bărăganului.

Un alt caz de etimologie populară este înregistrat între răspunsurile la poziția [2850] „Ce fel de sărbători băbești mai cunoști?” din chestionarul ALR II¹¹. În punctul 228 (Transilvania), între alte răspunsuri, anchetatorul notează *trifitiță* „se ține în postul Crăciunului”. *Trifitiță* este o formă rezultată prin etimologie populară de la *Trisfetite*, unul dintre numele sub care e cunoscută în popor sărbătoarea *Trei Ierarhi*, care se ține la 30 ianuarie.

Tot ALR II înregistrează, ca răspunsuri la chestiunea [2803]¹², și termenii pentru denumirea sărbătorii *Trei Ierarhi*. În punctul 228, care ne interesează, s-a răspuns *trei sfinți*, *tri sfinți arhiréi*. Este clar deci că nu e vorba de o confuzie a informatorului și că pentru el *trifitiță* este într-adevăr numele unei sărbători băbești despre care nu poate să dea nici un amănunt. Răspunsurile la chestiunea [2803] mai înregistrează și forme ca *trisfetite* (punctele 157, 219, 362, 574, 646, 682), *tresfetite* (punctele 365, 872), *strefetite* (punctele 769, 784, 791, 812, 928), ba chiar *trefetite* (punctul 958), toate denumind, desigur, sărbătoarea *Trei Ierarhi*. Cum vom arăta altă dată, sfera termenilor populari care denumesc sărbători este un teren propice etimologiilor populare. Se întâmplă însă uneori ca, pornind de la numele sărbătorii, aceasta să poată primi în conținutul ei valențe noi, ca de exemplu credința că *Sfântul Foca* și sărbătoarea pe care o patronază, dacă e respectată, apără de foc.

Un proces deosebit de interesant, care merită să fie studiat, este acela al luptei care trebuie să fi avut loc între sărbătorile tradiționale, mai vechi, și altele mai noi, care se suprapun, urmând să se celebreze în aceeași zi. Astfel, este cunoscut faptul că în ziua de 1 ianuarie biserica îl sărbătorește pe Sfântul Vasile cel Mare. Numită popular *Sânvășii*, această sărbătoare, asemeni altora, e marcată și de practici și

¹⁰ Deoarece în prezentarea răspunsurilor înregistrate în ancheta întreprinsă de N. Densușianu, A. Fochi (*Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, București, 1976, p. 25-28), ocupându-se de sărbătoarea *Dochia*, nu redă și formele prenumelui, nu putem spune decât că sărbătoarea, conform datelor prezentate, e cunoscută pe întreg teritoriul țării.

¹¹ Publicate în ALR II/I, p. 113, MN.

¹² Publicate în ALR II/I, p. 110, MN; ALRM II/I h 259.

credițe care nu au nimic comun cu ritul creștin. De la un timp, ziua de 1 ianuarie s-a impus și ca sărbătoare a începutului de an. Așa se face că la chestiunea [617] „Sfântul Vasile (la Anul Nou)” s-au înregistrat adesea, în același punct, câte doi termeni, *Sfântul Vasile* (sau *Sânvăsii*) și *Anul Nou*. Iată însă că în trei puncte (12, 56 și 112) informatorii fac niște precizări importante, atribuind fiecăruia din cei doi termeni un conținut propriu. Ei consideră că Anul Nou se serbează ziua, iar Sânvăsii pe seară (punctul 12) sau în ajun (punctele 56 și 112). Ne-am fi așteptat, poate, ținând seama de sărbătorirea începutului de an în ajunul zilei de 1 ianuarie, ca sensul celor doi termeni să fie atribuit invers, dar, pe de o parte, în perioada în care se desfășura ancheta pentru ALR obiceiul sărbătoririi noului an nu pătrunsese încă în mediul rural și, pe de alta – și acesta este lucrul cel mai important –, este știut că în ajunul sau în noaptea de Sânvăsii, conform datinii, se poate ca, prin anumite practici, tinerii să-l cunoască pe „cel ursit” ca viitor tovarăș de viață (vezi punctul 56), să se întocmească o prognoză a vremii pentru anul ce va veni (așa numitul „calendar de ceapă”) ș.a.

Este în acest exemplu un posibil model al felului în care se înfruntă, se suprapun sau se elimină sărbători aparținătoare unor straturi de cultură diferite. Așa va fi fost și cu veacuri în urmă, când sărbătorile creștine le înlocuiau pe cele ale lumii daco-romane.

În aceste câteva exemple, sumar prezentate, se află dovezi ale valorii materialului ALR, care e departe de a fi fost exploatat în toată bogăția și diversitatea sa spre folosul lingvisticii și al disciplinelor înrudite.

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21*